

Jacek Potocki

Dzieje turystyki sudeckiej w datach

Tekst wg: <http://www.pttk.pl/zycie/teksty/index.php?co=sudety01>

Uwagi autora:

Poniższy materiał przygotowany został na potrzeby kursu przewodników sudeckich w Jeleniej Górze, stąd pewna nadreprezentacja Karkonoszy (czeska strona w zasadzie do nich się ogranicza).

Periodyzacja historii turystyki sudeckiej oparta została na podziale zaproponowanym przez M. Staffę (Z zagadnień zagospodarowania turystycznego gór polskich, Wyd. PTTK "Kraj", 1985, Warszawa-Kraków, s.4).

Wykorzystanie poniższego materiału jest dozwolone pod warunkiem podania źródła.

Ewentualne uwagi (poprawki, uzupełnienia) można kierować na mój adres: elemelek@kurczak.one.pl

---

Etap I. Do końca XVIII w. - poznawanie Sudetów, pierwsze wędrówki

1241 - wg anonimowego utworu w czasie najazdu Mongołów w Łądku zniszczeniu uległy jakieś urządzenia kąpielowe

18.03.1281 - fundacja Bernarda Lwóweckiego w Cieplicach, które nadał zakonowi joannitów.

1357 - pierwsza wzmianka o Starym Zdroju (Aqua Antiqua, obecnie dzielnica Wałbrzycha) i jego źródłach

1403 - w Cieplicach osadzono cystersów

1498 - w Łądku wykonano badania wód leczniczych (jedne z najstarszych w Europie)

ok. 1565 - pierwsza opisana wycieczka w Karkonosze (rektor szkoły w Jeleniej Górze Krzysztof Schilling z uczniami)

1572 - pierwsza wzmianka o źródłach mineralnych w Świeradowie

1601 - Caspar Schwenkfeldt publikuje książkę o roślinach i skałach Śląska, w 1607 monografię uzdrowiska w Cieplicach

1605 - pierwsza wzmianka o źródłach mineralnych w Dusznikach

1625 - Georgius Aelurius z Ząbkowic Śl. w swojej Glaciografii wspomina źródła mineralne w Polanicy, pisze też o wykorzystywaniu wód ze źródeł w Kudowie

1646 - powtórne odkrycie źródeł w Starym Zdroju

1674 - w Łądku przebywa ostatni Piast, ks. Jerzy Wilhelm

1677 - pierwszy polski opis Karkonoszy (Teodora Bilewicza)

1681 - 10 sierpnia, konsekracja kaplicy na Śnieżce przez opata krzeszowskiego Bernarda Rosę, początek wędrówek na najwyższy szczyt Sudetów, schronienia wędrowcom udziela Buda Samuela na Złotówce

1684 - 19 października, poświęcenie źródła Łaby przez biskupa Hradca Kralové Jana Tallemberga

1687 - Królowa Polski Maria Sobieska w Cieplicach

1696 - założona księga pamiątkowa w Budzie Samuela

1704 - nieznanym bliżej turysta o nazwisku Kunowski (najprawdopodobniej Polak) odwiedza z rodziną Adr□paskie Skały (najstarszy ślad pobytu turysty w tym skalnym mieście)

1723 - założenie uzdrowiska w Jedlinie

poł. XVIII w. - zagospodarowanie źródeł w Dusznikach i Świeradowie, początki rozwoju tych uzdrowisk

II poł. XVIII w. - budowa dróg bitych w Sudetach

1765 - pierwsze udokumentowane wejście na Śnieżnik (ks. Henryk pruski i Wilhelm i Fryderyk brunszwicki)

- w Łądku na kuracji przebywa Fryderyk II, król Prus

1790 - król pruski Fryderyk Wilhelm II na Szczelińcu, początek zagospodarowania szczytu

- podróż J. W. Goethego po Sudetach

Etap II. 1800-1880 r. - kształtowanie się turystyki, początki zagospodarowania turystycznego przełom XVIII/XIX w. - szybszy rozwój i wzrost liczby znaczących uzdrowisk - do Łądka i Cieplic dołączają w tym czasie: Świeradów, Duszniki, Kudowa, Stary Zdrój

1800 - po Sudetach podróżuje John Quincy Adams - ambasador USA w Berlinie, późniejszy prezydent Stanów Zjednoczonych

1804 - w Wiedniu ukazuje się gruntowny opis Karkonoszy J.K.E. Hosera

1811 - założenie uzdrowiska w Szczawnie

1813 - król pruski Fryderyk Wilhelm III na Szczelińcu, Franz Pabel otrzymuje nominację na "Mianowanego królewskiego przewodnika i kasjera Szczelińca Wielkiego" - pierwsza w Europie urzędowa nominacja przewodnicka

- w Łądku przebywa pruski król Fryderyk Wilhelm III ze świtą i Aleksander I, car Rosji

1817 - w Jeleniej G. powstaje pierwsza na świecie organizacja przewodników (i tragarzy lektyk)

- założenie uzdrowiska w Długopolu

1822 - w ruinach zamku Chojnik urządzono gospodę

1824 - kaplica na Śnieżce pełni funkcję schroniska (do 1850 r.)

1826 - Fryderyk Chopin na kuracji w Dusznikach

1827 - początki uzdrowiska w Polanicy

1828 - we Wrocławiu ukazuje się obszerny przewodnik po Sudetach J.Ch.G. Berndta

1837 - budowa pierwszych schronisk w Sudetach Zachodnich: na Wysokim Kamieniu i nad Śnieżnymi Kotłami

1838 - księżna Marianna Orańska staje się właścicielką rozległych dóbr w Sudetach Wschodnich, z jej inicjatywy dokonano wielu działań na rzecz rozwoju zagospodarowania turystycznego

1843 - budowa Kolei Wrocławsko-Świebodzickiej. Końcowa stacja na skraju Sudetów, w pobliżu uzdrowisk w Szczawnie i Starym Zdroju

1847 - spotkanie w Cieplicach K. Ujejskiego, W. Pola i J.E. Purkyněgo

1850 - budowa schroniska na Śnieżce (Koppenbaude)

- ukazuje się pierwszy polski przewodnik po Karkonoszach pióra Rozalii Saulsonowej

1853 - przedłużenie Kolei Wrocławsko-Świebodzickiej do Wałbrzycha, kolej wkracza w Sudety

1866-68 - budowa Śląskiej Kolei Górskiej (Zgorzelec - Jelenia Góra - Wałbrzych)

1871 - budowa schroniska pod Śnieżnikiem

1871-75 - budowa linii kolejowej Wrocław - Międzylesie

1873 - ostatni sezon kuracyjny w Starym Zdroju (ob. dzielnica Wałbrzycha)

- rozbudowa uzdrowiska w Polanicy zapoczątkowała jego bardzo szybki rozwój

1875 - Herman Brehmer założył w Sokołowsku (ówcześnie Görbersdorf) pierwszy na świecie ośrodek klimatycznego leczenia gruźlicy, który stał się wzorcem dla Tytusa Chałubińskiego przy zastosowaniu analogicznej metody leczenia w Zakopanem.

Etap III. 1880-1945 - intensywne zagospodarowanie Sudetów, komercjalizacja turystyki

1880 - z inicjatywy Theodora Donata w Jeleniej Górze powstaje Towarzystwo Karkonoskie (Riesengebirgsverein - RGV)
- we Vrchlabí powstaje Austriackie Towarzystwo Karkonoskie (początkowo jako sekcja terenowa Towarzystwa Górskiego dla Czech). Głównym jego organizatorem (i sekretarzem) był Eduard Rudolf Petrák (nauczyciel), a mecenasem (zarazem skarbnikiem) Prosper Piette de Rivage (właściciel papierni w Dolnym Marzowie).

1881 - RGV rozpoczyna wydawanie czasopisma Wanderer im Riesengebirge
- w Kłodzku zawiązuje się Kłodzkie Towarzystwo Górskie (Glatzer Gebirgsverein - GGV)

1882 - uruchomienie linii Wałbrzych - Kłodzko kończy etap budowy głównych szlaków kolejowych w Sudetach

lata 80-te i 90-te XIX w. - intensywna budowa szlaków w Karkonoszach, początki znakowania

1889 - w Jilemnicy z inicjatywy Jana Buchara powstaje oddział Klubu Czeskich Turystów
- Staraniem Towarzystwa Karkonoskiego powstało muzeum w Jeleniej Górze

1891 - ukazuje się przewodnik po Karkonoszach Eduarda Petráka

1894 - w Jilemnicy powstaje pierwsza organizacja narciarska - Český Krkonošský spolek - Ski

1895 - Karpacz otrzymuje połączenie kolejowe

1896 - hrabia Jan Harrach, właściciel dóbr w zachodnich Karkonoszach, w uznaniu zasług dla rozwoju turystyki zostaje pierwszym honorowym członkiem Klubu Czeskich Turystów

1897 - kolej dociera do Stronia Śl.
- olbrzymia powódź w Sudetach Zachodnich niszczy także wiele urządzeń turystycznych

1899 - otwarcie wieży widokowej na Śnieżniku

1900 - w Szklarskiej Porębie powstaje pierwszy klub narciarski na Śląsku
- na Śnieżce uruchomiono obserwatorium meteorologiczne

1902 - przedłużenie linii kolejowej z Jelenia Góra - Piechowice przez Szklarską Porębę do Polubnego (ob. Kořenov)

ok. 1905 - Cieplice tracą dominującą pozycję w turystyce karkonoskiej na rzecz Szklarskiej Poręby

1905 - budowa Drogi Jubileuszowej na Śnieżkę zasadniczo kończy kształtowanie sieci szlaków w Karkonoszach
- ukończenie budowy linii kolejowych Polanica - Kudowa i Kowary - Kamienna Góra

1906 - z inicjatywy Kłodzkiego Towarzystwa Górskiego powstało muzeum w Kłodzku

1910 - w Szczawnie powstaje największy na Dolnym Śląsku Dom Zdrojowy

1918 - powstanie Czechosłowacji, wzrost znaczenia Czechów w zarządzaniu turystyką sudecką

1923 - w Karkonoszach wprowadzono oryginalny system zimowego znakowania - "nieme znaki", tzn. wycięte z blachy figury geometryczne zachowujące czytelność po pokryciu szadzią.

lata 20-te i 30-te - elektryfikacja części sieci kolejowej w Sudetach

1928 - ruszyła pierwsza kolej linowa w Karkonoszach (zarazem w Sudetach) - na Černą horę

1935 - ukazuje się czeski przewodnik po Karkonoszach Jindřicha (Henryka) Ambroža

1937 - wyznakowanie szlaku pieszego Saara - Śląsk

październik 1938 - Niemcy anektują przygraniczne tereny Czech, ludność czeska rugowana z zajętych przez Niemców terenów, czescy turyści tracą dostęp do większości pasm sudeckich

po r. 1940 - jeńcy wojenni wykorzystywani przy remontach szlaków w Karkonoszach

04.1943 - ukazuje się ostatni numer Wanderera im Riesengebirge

Etap IV. 1945-1989 - turystyka w warunkach gospodarki centralnie sterowanej i okresowych ograniczeń administracyjnych (opracowanie dotyczy tylko polskiej strony Sudetów)

1945 - w Jeleniej Górze powstaje Dolnośląskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (w 1946 przekształcone w Dolnośląski Oddział Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego)

1947 - w Wałbrzychu powstaje Oddział Dolnośląskiego Związku Popierania Turystyki, jego członkowie w tym samym roku utworzyli oddział PTT (DZPT rozwiązano w 1948 r.)

1948 - Oddziały PTT powstają w Polanicy i Łądku

- pierwszy kurs przewodnicki w Jeleniej Górze (ukończył go m.in. Leszek Krzeptowski)

koniec lat 40-tych - radykalne ograniczenia w poruszaniu się w strefie nadgranicznej (po polskiej stronie), całkowite zamknięcie wschodnich Karkonoszy i części Sudetów Wschodnich

1949 - powstanie Funduszu Wczasów Pracowniczych, państwo całkowicie przejmuje kontrolę nad gospodarką turystyczną

1950 - w Jeleniej Górze odbył się pierwszy kurs przewodnicki pod kierownictwem Tadeusza Stecia

1952 - pierwszy kurs znakarski (w schr. "Szwajcarka" pod kierunkiem T. Stecia), ukończenie znakowania Głównego Szlaku Sudeckiego

- w Karkonoszach powstaje sekcja GOPR-u

1953 - 17-20 września, I Ogólnopolski Górski Rajd Turystyczny (org. ZG PTTK) z zakończeniem w Wałbrzychu. Wielka masowa impreza z udziałem 3591 turystów z całej Polski. Dla jej przeprowadzenia wyznakowano szlaki w Sudetach wałbrzyskich, łącząc sieć szlaków na Ziemi Kłodzkiej z Sudetami Zachodnimi.

- październik, powstaje koło przewodnickie w Jeleniej Górze

1954 - 4-7 lutego, Ogólnopolski Rajd Narciarski PTTK (5063 uczestników).

1956 - 15 czerwca, liberalizacja przepisów obowiązujących w strefie nadgranicznej, udostępnienie granicznego szlaku w Karkonoszach

- październik, Oddział Wrocławski PTTK organizuje "Rajd Biały", pierwszą spośród cyklicznych masowych imprez, które szeroko spopularyzowały Sudety wśród polskich turystów

1957 - we Wrocławiu powstaje Akademicki Klub Turystyczny, zasłużony dla popularyzacji wędrowek wśród studentów. Przy AKT utworzono koło przewodników, które w 1973 r. przyjęło nazwę Studenckie Koło Przewodników Sudeckich.

16.01.1959 - powstaje Karkonoski Park Narodowy

1959 - uruchomienie kolejki krzesełkowej na Kopę w Karpaczu

1960 - Komisja Przewodnicka Zarządu Okręgowego PTTK we Wrocławiu dokonała weryfikacji przewodników, wprowadzając oficjalną nazwę przewodnika sudeckiego.

16.06.1961 - wchodzi w życie polsko-czechosłowacka konwencja turystyczna. Na grzbiecie Karkonoszy powstaje Droga Przyjaźni Polsko-Czechosłowackiej. Polskim turystom udostępniono czeskie Karkonosze, czeskim turystom polskie Karkonosze, zachodnią część Ziemi Kłodzkiej i Jezioro Otmuchowskie. Wycieczki do Czech obwarowane są jednak licznymi ograniczeniami.

1962 - uruchomienie kolejki krzesełkowej na Szrenicę w Szklarskiej Porębie

1963 - powstaje Krkono□ski narodni park

03.1968 - w Białym Jarze w lawinie ginie 19 osób

1971 - we Wrocławiu ukazuje się pierwszy numer "Informatora Krajoznawczego" - pisma programowo poświęconego krajoznawstwu dolnośląskiemu

- wyznakowanie granicznego szlaku w Sudetach Wschodnich (pierwszy poza Karkonoszami szlak wiodący na znacznej długości granicą)

1972 - otwarcie granicy między Polską a NRD. Zza zachodniej granicy licznie napływają turyści (zwłaszcza w Sudety Zachodnie).

1973 - wysadzenie wieży widokowej na Śnieżniku

- Rozpoczęcie tworzenia Dolnośląskiego Parku Kultury i Wypoczynku w Masywie Ślęży. Cały projekt noszący wszelkie cechy socjalistycznej gigantomanii nie zostaje (na szczęście) zrealizowany.

1975 - Otwarcie nowego obserwatorium na Śnieżce

1977 - Otwarcie granicy z Czechosłowacją

1980 - NRD zamyka granicę z Polską

1981 - powstają pierwsze parki krajobrazowe: Książański, Śnieżnicki, Stołowogórski

- na Śnieżce w dniu św. Wawrzyńca pierwszy raz po 1945 r. odprawiono mszę św., 10 sierpnia obchodzony odąd jako święto przewodników sudeckich

- w listopadzie Czechosłowacja zamyka granicę z Polską

- 13 grudnia wprowadzony w Polsce stan wojenny, znaczne ograniczenia swobody poruszania się (najdłużej utrzymywane w strefie nadgranicznej)

1983 - udostępnienie Jaskini Niedźwiedziej w Kletnie

lata po stanie wojennym - graniczne szlaki (zwłaszcza w G. Żółtych) służą jako miejsce spotkań przedstawicieli polskiej i czechosłowackiej opozycji

1984 - przywrócenie ruchu na całej długości Drogi Przyjaźni Polsko-Czechosłowackiej

- przy Oddziale PTTK "Sudety Zachodnie" w Jeleniej Górze powstaje "Przewodnicka Szkoła Turystyki Górskiej i Narciarstwa" (od 1988 r. podlega bezpośrednio Zarządowi Głównemu PTTK, zlikwidowana w r. 2000)

1985 - zamknięcie linii kolejowej Kamienna Góra - Mysłakowice raptownie pogarsza dostępność komunikacyjną tego rejonu

1986 - w Kotle Łomniczki utworzono symboliczny cmentarzyk - w zamyśle ofiar gór, de facto osób mniej lub bardziej zasłużonych dla turystyki w Karkonoszach

1988 - powstają dwa parki krajobrazowe: Ślęzański PK i Rudawski PK.

1989 - powstaje Park Krajobrazowy Doliny Bobru

V. Od 1989 r. - rozwój turystyki w warunkach wolnego rynku i swobód politycznych

1989 - kolejne złagodzenie obyczajów na granicy, kończą się nieustanne kontrole dokumentów początek lat 90-tych - przeobrażenia gospodarcze w kraju skutkują załamaniem ruchu turystycznego (zwłaszcza organizowanego przez zakłady pracy), liczne obiekty zakładowe przejmują gminy (często w stanie daleko posuniętej dekapitalizacji), część z nich ulega dewastacji,

- upadek kolei w polskich Sudetach. Zamknięcie w 1991 r. linii Świdnica - Jedlina gwałtownie pogarsza dostępność Gór Sowich, w następnych latach likwiduje się kolejne linie o dużym znaczeniu dla turystyki, redukuje się też ilość połączeń

1991 - ponowne (tym razem całkowite) otwarcie granicy z Niemcami i Czechosłowacją

- ostateczne odejście Rosjan z uzdrowiska w Łądku (Armia Sowiecka od 1945 r. miała tam swoje sanatoria)

- wyznakowanie szlaku granicznego Przeł. Okraj - Tłumaczów

- w Czechosłowacji reaktywowano Klub Czeskich Turystów

1992 - powstaje Park Krajobrazowy "Chełmy". Początek ożywienia turystyki na Pogórze Żłotoryjskim (terenie zastrzeżonym wcześniej dla prominentnych myśliwych)

- w ramach reformy administracji kościelnej powstaje diecezja legnicka. Ustanowienie Krzeszowa jej głównym sanktuarium i w konsekwencji odnowienie ruchu pielgrzymkowego ożywia tę miejscowość.

1993 - 13 stycznia, w jednym dniu tragicznie giną: Tadeusz Steć i Zbigniew Martynowski - "klasyki polskiego krajoznawstwa w Sudetach"

- wrzesień, powstaje Park Narodowy Gór Stołowych, po latach zaniedbań poprawia się zagospodarowanie turystyczne tego pasma.

1994 - 10 lutego, tragiczna śmierć Waldemara Siemaszki, gospodarza "Samotni"

1996 - budowa kolejki krzesełkowej i kompleksu narciarskiego na Czarnej Górze w Masywie Śnieżnika

- wchodzi w życie polsko-czeska umowa o przejściach granicznych na szlakach turystycznych, początkowo powstaje 16 takich przejść

1997 - olbrzymia powódź pustoszy Sudety Wschodnie, zdevastowane liczne miejscowości i szlaki turystyczne